

9. Солоневич, Л. Наше национальное самоопределение и наша позиция в польско-русском вопросе / Л. Солоневич // Белорусская жизнь. – 1909. – 9 февраля. – С. 2 – 3.
10. Остринец, П. Сюрприз «Минского слова» полякам / П. Остринец // Белорусская жизнь. – 1911. – 21 апреля. – С. 1.
11. Вильна, 18 июня // Белорусская жизнь. – 1911. – 18 июня. – С. 1.
12. Вильна, 3 июня // Белорусская жизнь. – 1911. – 3 июня. – С. 1.
13. Вильна, 24 апреля // Белорусская жизнь. – 1911. – 24 апреля. – С. 1.
14. Вильна, 5 апреля // Белорусская жизнь. – 1911. – 5 апреля. – С. 1.
15. Вильна, 17 марта // Белорусская жизнь. – 1911. – 17 марта. – С. 1.
16. П. А. К вопросу о белорусском языке / П. А. // Белорусская жизнь. – 1911. – 1 января. – С. 1.

УДК 94(477) + (476) «1918»

Микола Щавлінський

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА І НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ БІЛОРУСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В ОДЕСІ В УМОВАХ АВСТРО-НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1918 Р.)

У даній статті розкривається діяльність білоруських національних організацій в Одесі у 1918 р. Висвітлена підтримка і прихильність, які стрічали в своїй діяльності білоруські організації з боку державних органів України.

Ключові слова: Перша світова війна, Одеса, білоруські організації.

В статтє розкривається деятельность белорусских национальных организаций в Одессе в 1918 г. Освещена поддержка и симпатия, которую встречали в своей деятельности белорусские организации со стороны государственных органов Украины.

Ключові слова: Перша світова війна, Одеса, білоруські організації.

In article activity of the Belarus national organizations in Odessa in 1918. There is shown the support and sympathy provided state bodis of Ukraine to Belarusian organizations.

Keywords: The First World War, Odessa, Belarusian organizations.

Діяльність білоруських національних організацій в Одесі в умовах австро-німецької окупації 1918 р. відноситься до числа найменш вивчених проблем у сучасній історіографії як зарубіжної, так і вітчизняної історичної науки. Обумовлено це не тільки недостатністю розробки даної тематики, але й суперечливістю позицій, думок з даної проблеми. Між тим дослідження громадсько-політичної і національно-культурної діяльності білоруських організацій в Одесі дозволяє нам виявити їх роль у консолідації білорусів в умовах Першої світової війни, які проживали в Одесі і на території Одеського округу, забезпеченні їх зв'язку з батьківщиною. Крім того, актуальність дослідження обумовлюється сучасним сусідством двох країн, проживанням великої кількості білорусів на території України і українців у Білорусі, міждержавними відносинами, які сприяють збереженню традиційних і налагодження нових відносин у духовній, культурній, економічній та інших сферах.

Історія створення білоруських організацій в Одесі нерозривно пов'язана з історією розвитку білоруського національного руху у післяжовтневий період у військах, який найбільш яскраво проявився на Руминському фронті, зона дії якого охоплювала південну частину України, в тому числі і місто Одесу.

Національна робота серед солдатів-білорусів у військових частинах Руминського фронту почала проводитись після того, як в період з 1-го по 7-е грудня в Одесі відбувся з'їзд воїнів-білорусів цього фронту, на якому на чолі з С. Некрашевичем [1, с. 35] була обрана Білоруська військова рада [2, лл. 66-73]. Окрім голови, до складу Ради входили: А. Балицький, Р. Козелл, П. Ільющенок, А. Адамович та ін. [2].

Перед обраною Радою були поставлені завдання розвитку набиравшого силу білоруського руху у військах, формування білоруських військових підрозділів [3, л. 1].

З метою організації білоруських військових частин на Руминському фронті 9 січня 1918р. була створена Білоруська військова комісія на чолі з головою генерал-майором Пожарським [4, л. 163].

З самого початку своєї діяльності Рада і Білоруська військова комісія Руминського фронту досить успішно проводили роботу у військових частинах: до солдатів посилалися агітатори, інтенсивно проходила робота по комплектуванню білоруських рот і полків. В результаті проведеної роботи були оголошені білоруськими: 14 січня 1918р. 6-й Таурогенський прикордонний кінний полк; 21 січня – 4-й армійський корпус у складі 30-ї та 40-ї піхотних дивізій з їх артилерією, штаб корпусу і всі додані корпусу допоміжні частини та установи, 43-я піхотна дивізія з її артилерією і доданими установами і 26-е бронетанкове відділення; 23 січня – 357-я Вітебська і 401-я Мінська дружини державного ополчення [4, л. 164-166]. Для поповнення цих частин і зосередження солдатів в місті Одесі наказом по Одеській військовій окрузі №42 від 27 січня 1918р. на вулиці Дальницькій був заснований Білоруський етапно-концентраційний пункт [3, л. 21].

Одночасно з білоруськими військовими організаціями широку діяльність в Одесі розвернуло створене в грудні 1917 року товариство «Білоруський гай», яке поставило перед собою завдання проводити культурно - просвітницьку та агітаційну роботу, піклуватися про біженців та найбідніших верствах білоруського населення в Одесі.

Основні кошти товариства, за допомогою яких воно здійснювало свою діяльність, склалися з членських внесків, добровільних пожертвувань, доходів від концертів, публічних лекцій, читання рефератів, проведення вечорів та кружечних зборів [4, л. 69-72].

На початковому етапі своєї діяльності товариство «Білоруський гай» влаштовувало щотижневі збори білорусів, читання оповідань та лекцій на білоруській мові. Але вже навесні 1918 року в місті на «Казармовому провулку» організацією було відкрито Білоруський клуб, при якому були організовані літературний, театральний і хоровий гуртки, а також була бібліотека з книгами Я. Купали, Я. Коласа, А. Гаруна та інших білоруських поетів і письменників.

Поряд з культурно-просвітницькою діяльністю товариство «Білоруський гай» значну увагу приділяло благодійній праці і турботі про біженців. Наприклад, у лютому 1918 року товариством був організований кружечний збір на користь біженців, в результаті якого було зібрано близько 7 тисяч рублів [5, л. 4-7].

Однак незабаром діяльність білоруських організацій в Одесі ускладнилася з точки зору політичної ситуації, що склалася на території України. Створена після Жовтневої революції в Києві Рада робітничих і солдатських депутатів як орган радянської влади в Україні, деякий час не втручалася в роботу Української Центральної Ради очолюваної М. Грушевським, і тим самим не чинила ніякого впливу на діяльність білоруських організацій в Одесі. Переломний момент настав після того, як Центральна рада України спільно з Генеральним Секретаріатом стали вживати заходи, спрямовані на проведення виборів в українські Установчі збори, покликані ввести державне та соціальне будівництво вже не в революційних, а в конституційних формах». Отже Радянський уряд звинуватив Українську Раду у «контрреволюційній політиці». У цій ситуації Рада змушена була відкликати в Україну всі національні військові частини і віддала наказ про розпуск всіх солдатів не українців, в тому числі і білорусів, які покидали свої підрозділи і роз'їжджалися по домівках.

Після висловлених претензій Радянський уряд направив в Україну свої війська. 26 січня (8 лютого) 1918 року Українська Центральна Рада змушена була залишити Київ і перенести своє перебування в Житомир. Разом з тим прийшовший на території України до влади Радянський уряд практично дезорганізував роботу білоруських організацій, особливо військових, так як став відправляти білоруські частини на війну з Румунією, внаслідок чого Військова рада втратила з ними зв'язок.

Між тим Українська Центральна рада 12 лютого 1918 р. звернулася за допомогою до кайзера Німеччини. Незабаром австрійсько-німецькі армії спільно з військовими силами Центральної ради на чолі з колишнім міністром військових справ С. Петлюрою стали займати територію України. 13 березня 1918 р. австро-німецькі війська під командуванням генерала Коша ввійшли в Одесу. Протягом березня 1918 Центральна рада встановила свою владу в Києві, Миколаєві, Херсоні та інших городах.

З відновленням в Україні влади Центральної ради діяльність білоруських організацій в Одесі помітно оживилася, хоча в тих умовах керівники білоруських організацій змушені були шукати шляхи до співпраці не тільки з місцевою владою, але і з окупаційними.

6 березня 1918р. Білоруська військова рада та товариство «Гай» на спільному засіданні прийняли рішення про створення більш потужної об'єднаної організації, яка могла б підтримувати постійні зв'язки з державними органами в Білорусі і стати на захист білоруського населення, що проживало не тільки в Одесі, але і в Одеській окрузі. В ході засідання був створений Білоруський національний комісаріат на чолі з комісаром Е. Трофімовим. До складу Комісаріату увійшли також: А. В. Балицький – уповноважений з національно-політичних справ, Р. Я. Козелл – уповноважений по військових справах, П. Н. Гудень – уповноважений з евакуації біженців – білорусів, В. Волчек – помічник уповноваженого з евакуації біженців, П. В. Ильченок – уповноважений з об'єднання слов'янства, С. А. Янушкевич – скарбник, В. М. Матюкевич – секретар, А. Ф. Дежневич – секретар [2, л. 10]. Одночасно з Комісаріатом, який був виконавчим органом, ще була створена як законодавчий орган, на чолі з професором Сапожко, Білоруська національна рада [5, л. 9].

З перших днів своєї діяльності Білоруська національна рада і Комісаріат багато уваги приділяли культурно-національній роботі серед біженців та місцевого білоруського населення. Щонеділі у приміщенні Ради проходили збори, на які читалися на білоруську тематику лекції, обговорювалися питання національного життя. Нерідко число присутніх на зборах сягало до 1000 осіб. Білоруси, особливо біженці, що мріяли про швидке повернення на батьківщину, ловили з жадібністю кожну вісточку, кожне слово з Білорусі.

Після того, як 09. 03. 1918 р. у Мінську було продекларовано створення БНР, а 25 березня оголошена її незалежність, Національна рада і Комісаріат в Одесі велику увагу в своїй діяльності стали приділяти питанням, пов'язаним з будівництвом і зміцненням білоруської державності.

Наприклад, 26 березня 1918р. керівники білоруських одеських організацій звернулися до окупаційної влади з меморандумом, в якому містилося прохання «надати допомогу в налагодженні державних і ділових зв'язків з центральною частиною Білорусі, відправленні білоруських біженців на їх етнічну батьківщину та ін.»[2, л. 13-14]. Потім делегація Білоруського національного комісаріату та Національної ради нанесла візит Головному комісару Одеського округу С. Коморному і висловила протест про наявних випадках « перекидання польських легіонів з України на територію Білорусії». Проблема полягала в тому, що після проголошення БНР польські військові частини, сформовані на території України, перекидалися в Білорусь з метою перешкодити розвитку національного руху білорусів»[2, л. 14].

Крім того, 3 квітня 1918р. Білоруський національний комісаріат звернувся в місцевий (тобто Польський комітет в Одесі – М. Щавлінський) з вимогою «відкрито виступити проти подальшої відправки польських легіонів на територію Білорусії».

21 квітня 1918 р. з ініціативи Білоруського національного комісаріату та інших організацій було скликано загальні збори білорусів, які мешкали в місті і його околицях, На зборах було прийнято постанова на захист і підтримку Білоруської Народної Республіки. [4, л. 67].

Подібні постанови та резолюції були прийняті й на інших зборах, які проводились білоруськими організаціями м. Одеси. Наприклад, 07. 04. 1918р. резолюцію проти умов Брестського мирного договору, розривавшого Білорусь етнічно і територіально на три частини, прийняли збори «Білоруського гая»[6, с. 425]. У той же день резолюцію про негативне ставлення до розділу Білорусі Брестським договором прийняло засідання Білоруської національної ради[7, л. 24].

Одночасно з прийняттям різних постанов і резолюцій на підтримку БНР, білоруські організації в Одесі вирішували таку важливу проблему, як досягнення автономії для білорусів, які мешкали на території України. Однак вирішення цього питання завершилося невдало. За законами, виданими Центральною Українською радою, кожна національність, яка перебувала на території України, могла отримати своє самоврядування, якщо про це було заявлено не менш як десятьма тисячами підписів. Білоруси змогли зібрати лиш сім тисяч підписів. А прийшло в кінці квітня 1918р. до влади уряд на чолі з гетьманом Скоропадським взагалі скасував закон про національно-персональну автономію.

Не менш важливе значення у своїй діяльності Білоруська національна рада і Комісаріат надавали вирішенню питань, пов'язаних з отриманням зброї і майна білоруських військових частин, які брали участь у боях з Румунією і які відповідно до підписаного 3 березня 1918р. між Радянською Росією та Німеччиною договором, підлягали розформуванню. Отже, 10 травня 1918р. Білоруський національний комісаріат направив до міст Белград і Ясси в розпорядження Ліквідаційної комісії штабу 6-ї армії, до складу якої входили білоруські військові підрозділи, свого уповноваженого штабс-капітана Козелла[2, л. 29-30].

На жаль, ці спроби закінчилися безуспішно. Ліквідаційна комісія штабу 6-ї армії байдуже ставилася до місії штабс-капітана Козелла, так як розглядала Білоруський національний комісаріат в Одесі «як організацію, що не має ніякого відношення до фронту»[2, л. 47].

Поряд з проведенням культурно-просвітницької роботи, рішенням військових питань, велику увагу в своїй діяльності білоруські організації приділяли захисту прав білоруського населення, що проживало як в Одесі, так і Одеському округу. Виданий в квітні 1918р. українською владою закон «Про підданство» передбачав, що всі жителі нацменшин, які проживали на території України більше трьох років, повинні були прийняти «українське підданство, або покинути межі української держави».[4, л. 103]. У цьому зв'язку Білоруський національний комісаріат проводив реєстрацію білорусів, видавав їм білоруською та українською мовами встановленого зразка посвідчення, власники яких вважалися громадянами Білоруської Народної Республіки. Одночасно Комісаріат звернувся до консула Білоруської Народної республіки на території України П. В. Тремповичу з проханням порушити клопотання перед Міністерством закордонних справ Української Народної Республіки про необхідність визнання всіх осіб, які отримали посвідчення, білорусами та іноземними громадянами[2, л. 55].

Серед проблем, якими займалися білоруські організації в Одесі в умовах австро-німецької окупації, була проблема відкриття білоруських національних шкіл у місті. У липні 1918р. Білоруська національна рада і Комісаріат порушили перед українськими та окупаційною владою клопотання про відкриття з початку навчального року в місті 30 нижчих національних училищ, зміст яких повинна була взяти на себе Одеська міська управа. У той же час в місті планувалося відкрити білоруську приватну гімназію з викладанням російською мовою і з включенням у процес викладання предметів з вивчення Білорусії. Однак реалізувати ці плани в умовах розпочатої громадянської війни та відсутності грошових коштів було вкрай важко. До того ж з установою у вересні 1918 р. в Одесі консульства Білоруської Народної Республіки Білоруська національна рада і Комісаріат припинили свою діяльність.

Таким чином, діяльність білоруських національних організацій в Одесі в умовах австро-німецької окупації була спрямована на турботу про біженців, захист прав і свобод білоруського населення, що проживало в місті, створення білоруської державності.

Джерела та література

1. Турук Ф. Белорусское движение: Очерк истории национального и революционного движения белорусов / Ф. Турук. – Москва: Типография «Под/отдела Инвалидов», 1921. – 143 с.
2. Национальный архив Республики Беларусь (НАРБ).- Ф. 1440.- Оп.3. - Д.210.// Материалы к вопросу о белорусских буржуазных националистах.
3. НАРБ. - Фонд. 325. – Оп. 1. – Д. 32 // Представительство Национального комиссариата БНР в Одессе (резолюции, приказы, доклады).
4. НАРБ. – Фонд. 325. – Оп. 1. – Д. 10 // Статут Белорусской национальной организации «Гай» в Одессе.
5. НАРБ. – Фонд. 325. – Оп.1. – Д. 21 // Протоколы съезда представителей белорусских национальных организаций, общее собрание воинов-белорусов 12 армии (информации) о формировании белорусского войска и политическом положении Восточной Беларуси.
6. Шумейка М. Ф. Беларускі гай у Адэсе // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі у 6т. / Рэдкал.: М. В. Біч (галоўны рэд.) і інш. – Мінск: “БелЭн”, 1993. - Т.1.- 494 с.
7. Центральный государственный архив высших органов власти и управления Украины (далее ЦГАВО). - Ф.2592.- Оп.1.- Д.62 //Листування з делегацією БНР на Україні про її самостійність, уставні грамоти її, протоколи спільних комісій про встановлення кордонів України з Білорусією.